

It is shown in the article, that thinking and speech, coming forward in intercommunications with many structural and level constituents of vital functions of man, are system education having internal structures and, in accordance with principle of hierarchy, entered in the system of higher-order.

Keywords: thinking, speech, word, activity, language.

Отримано: 21.12.2011 р.

УДК 53 (07)

О.М.Ніколаєв

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЯ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ЯК ПЕДАГОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ

У статті розглядається основний зміст понять “компетентність” та “компетенція”, які активно досліджуються у сучасній науці. Здійснено аналіз поглядів провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Розглянуто різні підходи до трактування поняття “компетентність”: як здатності застосовувати знання та вміння; як спроможності кваліфіковано провадити діяльність; як здатності успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби та інші. Досліджено визначення ключових компетентностей педагогами різних країн, проведено аналіз співвідношень понять “компетентність” та “компетенція”, які з різних точок зору або ототожнюються, або визнаються підпорядкованими. Визначено компетенції як еталон досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, а компетентність як рівень досягнення вказаних компетенцій; встановлено, що ототожнення понять “компетенція” та “компетентність” характерне для більшості закордонних дослідників. Наведено думки про використання тільки одного терміна “компетентність”.

Ключові слова: компетентність, компетенція, ключова компетентність, ключова компетенція, освіта, знання, вміння.

В статье рассматривается основное содержание понятий “компетентность” и “компетенция”, которые активно исследуются в современной науке. Осуществлен анализ взглядов ведущих отечественных и зарубежных ученых. Рассмотрены различные подходы к трактовке понятия “компетентности”: как способности применять знания и умения; как способности квалифицированно осуществлять деятельность; как способности успешно удовлетворяют индивидуальные и социальные

нужды и другие. Исследованы определения ключевых компетентностей педагогами разных стран, проведен анализ соотношения понятий “компетентность” и “компетенция”, которые с разных точек зрения либо отождествляются, либо признаются подчиненными. Определены компетенции как эталон опыта действий, знаний, умений, навыков, творчества, эмоционально-ценностной деятельности, а компетентность как уровень достижения указанных компетенций; установлено, что отождествление понятий “компетенция” и “компетентность” характерно для большинства зарубежных исследователей. Приведены мнения об использовании только одного термина, “компетентность”.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, ключевая компетентность, ключевая компетенция, образование, знания, умения.

Компетентність у перекладі з латинської (*competentia*) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід [7]. Компетентність працівника — це ступінь його кваліфікації, яка дозволяє успішно вирішувати задачі, що стоять перед ним [1]. Одним із актуальних завдань сьогоденної освіти є підвищення її якості, відповідно і мета освіти почала співвідноситись з формуванням у молоді ключових (основних, головних) компетентностей, які вона має засвоїти. Поряд із поняттям “компетентність” наразі використовується поняття “компетенція”. Розглянемо, в чому основний зміст поглядів провідних науковців на ці два поняття.

Проблема формування компетентного фахівця знаходить своє відображення у таких українських науковців, як Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, С.А. Раков, О.Я. Савченко, а також російських: В.А. Адольфа, Є.В. Бондаревської, В.Н. Введенського, І.А. Зимньої, І.Ф. Ісаєва, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, Н.Н. Нацаренус, А.В. Хуторського.

Зокрема, О.В. Овчарук стверджує, що переважна кількість педагогів переконана в необхідності “...визначити, відібрати та ґрунтовно ідентифікувати обмежений набір компетентностей, які є найважливішими, інтегрованими, ключовими” [4, с. 7]. Ключові компетентності повинні сприяти досягненню успіхів у житті, підвищенню якості суспільних інститутів, відповідати різним сферам життя.

На думку експертів країн Європейського Союзу, під поняттям “компетентність” розуміють здатність застосовувати знання й уміння, що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття “компетентність” трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовуються у повсякденні. На останній конференції міжнародного рівня, що відбулась завдяки участі

ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департаменту технічної освіти та професійної підготовки) у 2004 р., дійшли згоди в трактуванні поняття “компетентність” як здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань.

Згідно з означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття “компетентність” визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому це поняття містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності.

У рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було розпочато програму “Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади” зі скороченою назвою “DeSeCo” (1997 р.), яку започаткувала група експертів з різних галузей – освіти, бізнесу, праці, здоров’я, представники міжнародних, національних освітніх, державних та недержавних організацій тощо. Експерти програми “DeSeCo” визначають компетентність (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії [6].

Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями й життєвими сферами школярів.

Одним із найважливіших теоретичних узагальнень дискусії навколо поняття ключових компетентностей стало визначення представниками ОЕСД трьох категорій ключових компетентностей як концептуальної бази. Ними стали:

- автономна діяльність;
- інтерактивне використання засобів;
- вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах.

Автономна дія передбачає дві основних ідеї: розвиток особистості й автономії стосовно вибору та дії в заданому контексті. Інтерактивне використання засобів передбачає розуміння низки засобів, що дають змогу особистості взаємодіяти з навколишнім світом. Вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах передбачає здатність жити та взаємодіяти з іншими, що пов'язано з полікультурним суспільством у широкому сенсі (взаємодія з людьми, що спілкуються іншими мовами та відрізняються за поглядами тощо). Це особливо важливо для взаємодії з суспільством, де інші культура, цінності та соціально-економічне підґрунтя [4].

Педагоги Австрії, зокрема, визначають такі ключові компетентності [6]:

- предметна компетентність – розуміння місця кожної науки у системі знань людства, “спосіб існування кожної науки” – розуміння діалектики отримання нових теоретичних знань та їх використання на практиці, незалежне оперування предметними знаннями та їх критичне осмислення з позицій практики та інших наук;
- особистісна компетентність – розвиток індивідуальних здібностей та талантів, обізнаність у власних сильних та слабких сторонах, здатність до самоаналізу, динамічні знання;
- соціальна компетентність – здатність брати відповідальність, співробітництво, ініціатива, активна участь, динамічні знання. Це поняття включає також відкритість до світу та відповідальність за навколишнє середовище, вміння працювати в команді (що включає традиційне поняття робочої етики) та здатність спілкуватися;
- методологічна компетентність – є вимогою для розвитку предметної компетентності. Означає гнучкість, самоспрямованість навчання, здатність до незалежного вирішення проблем, самовизначення.

На думку російських дослідників С. Шишова та В. Кальнея, компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань, можливість здійснення самостійної діяльності, яка містить такі аспекти:

- готовність до цілепокладання;
- готовність до оцінювання;
- готовність до дії;
- готовність до рефлексії [3].

Згідно з позицією Хуторського А.В. [7], компетенції – це, насамперед, замовлення суспільства до підготовки його громадян.

Водночас автор вказує, що строгого визначення ключових компетентностей вироблено не було та наводить приблизний їх перелік.

Вивчати: вміти отримувати користь з досвіду; організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх; організовувати свої власні прийоми вивчення; вміти вирішувати проблеми; самостійно займатися своїм навчанням.

Шукати: запитувати різні бази даних; опитувати оточення; консультиватися в експерта; отримувати інформацію; вміти працювати з документами та класифікувати їх.

Думати: організовувати взаємозв'язок минулих і справжніх подій; критично ставитися до того чи іншого аспекту розвитку наших суспільств; вміти протистояти непевності та складності; займати позицію в дискусіях і виконувати свою власну думку; бачити важливість політичного та економічного оточення, в якому проходить навчання і робота; оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також з навколишнім середовищем; вміти оцінювати твори мистецтва і літератури.

Співпрацювати: вміти співпрацювати і працювати в групі; приймати рішення – улагоджувати розбіжності і конфлікти; вміти домовлятися; вміти розробляти і виконувати контракти.

Братися до справи: включатися до проекту; нести відповідальність; входити в групу або колектив і робити свій вклад; доводити солідарність; вміти організовувати свою роботу; вміти користуватися обчислювальними і моделюючими приладами.

Адаптуватися: вміти використовувати нові технології інформації та комунікації; доводити гнучкість перед обличчям швидких змін; показувати стійкість перед труднощами; вміти знаходити нові рішення.

Автор визначає поняття “компетенція” з освітньої точки зору як “...готовність учня використовувати засвоєні знання, навчальні вміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань” [7, с. 110]. Також наводить таке тлумачення: “...здатність до здійснення практичних діяльностей, що вимагають наявності понятійної системи і, отже, розуміння, відповідного типу мислення, що дозволяє оперативно вирішувати виникаючі проблеми і завдання” [там само, с. 111]. Ще одне визначення: “... компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які набуто завдяки навчанням” [там само, с. 111]. Як підсумок, компетенція – це не тільки індивідуально-психологічна особливість, але й загальна якість, стандартизована для багатьох індивідів, що вводиться як загальна норма. Крім того, компетенція

включає в себе коло реальних об'єктів, стосовно яких вона задається (наприклад, компетенція мандрівника задається до таких атрибутів, як географічні об'єкти, карти, транспортні засоби та ін.). На підставі вищесказаного Хуторський А.В. вводить такий зміст понять “компетенція” і “компетентність”: “... компетенція – відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Компетентність – володіння учнем відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмета діяльності; компетентність – особистісна якість (сукупність якостей) учня, яка вже відбулась, та мінімальний досвід діяльності в заданій сфері ” [7, с. 111-112]. На думку автора, компетентність включає когнітивну, операціонально-технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову складові. “Компетенція є ... сферою відносин, які існують між знанням і дією в людській практиці. Компетентність передбачає наявність мінімального досвіду застосування компетенції” [7, с. 112]. Розглядаючи поняття компетенцій в контексті освіти, Хуторський А.В. використовує поняття “освітня компетенція” – вимога до освітньої підготовки, виражена сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтації, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. Відповідно до поділу змісту освіти на загальний метапредметний (для всіх предметів), міжпредметний (для циклу предметів або освітніх областей) і предметний (для кожного навчального предмета) дослідник [7] пропонує трирівневу ієрархію компетенцій:

1) ключові компетенції – належать до загального (мета предметного) змісту освіти;

2) загальнопредметні компетенції – відносяться до певного кола навчальних предметів і освітніх областей;

3) предметні компетенції – часткові по відношенню до двох попередніх рівнів компетенції, мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів.

Перелік ключових освітніх компетенцій визначається на основі головних цілей загальної освіти, структурного подання соціального досвіду і досвіду особистості, а також основних видів діяльності учня, що дозволяють йому опанувати соціальний досвід, отримувати навички життя і практичної діяльності в сучасному суспільстві. З урахуванням даних позицій ключовими освітніми компетенціями є такі [7].

1. Ціннісно-смилова компетенція.
2. Загальнокультурна компетенція.
3. Навчально-пізнавальна компетенція.
4. Інформаційна компетенція.
5. Комунікативна компетенція.
6. Соціально-трудова компетенція.
7. Компетенція особистісного самовдосконалення [7].

У дослідженнях Ракова С. А. знаходимо визначення компетенцій як еталону досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, а компетентність передбачає рівень досягнення особистістю вказаних компетенцій [6].

Згідно з дослідженнями, які проводить Зимня І.А. [3], трактування самих понять “компетенція” і “компетентність” залежить від того, як визначені ці поняття та їх співвідношення. Автор наводить два варіанти трактування співвідношень цих понять: вони або ототожнюються, або диференціюються. Відповідно до першого варіанта, компетенція визначається як:

1. Здатність робити що-небудь добре чи ефективно.
2. Відповідність вимогам, що висуваються при влаштуванні на роботу.
3. Здатність виконувати особливі трудові функції.

Зимня І.А. вказує, що термін “компетентність” використовується в тих же значеннях і, як правило, використовується в описовому плані, а позиція нерозмежовування понять “компетенція”/“компетентність” характерна для більшості закордонних дослідників [3].

В своєму дослідженні Зимня І.А. наводить основний зміст доповіді В. Хутмакера [2] стосовно підходів до того, що визначають як основні компетенції. Їх може бути всього два — уміти писати і думати – або сім: навчання; дослідження; думання; спілкування; кооперація, взаємодія; уміти робити справу, доводити справу до кінця; адаптуватись до себе, приймати себе.

Автор [3] вказує, що основний розробник компетенцій Г. Халаж (G. Halasz) розглядає їх формулювання як відповідь на виклики, що стоять перед Європою (збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура, нові вимоги ринку праці, розвиток комплексних організацій, економічні зміни та ін.). Відповідно, В. Хутмакер в своїй доповіді назводить прийняте Радою Європи визначення п’яти ключових компетенцій, якими “мають бути оснащені молоді європейці” [2, с. 11].

Ці такі компетенції: політичні та соціальні компетенції; компетенції, пов’язані з життям у багатокультурному суспільстві;

компетенції, пов'язані з володінням (mastery) усною і письмовою комунікацією; компетенції, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства; здатність навчатися протягом життя як основа безперервного навчання в контексті як особистого професійного, так і соціального життя [3; 2, с. 11].

Відзначимо, що поряд з поняттям “компетентність”, а іноді й як його синонім, виступає поняття “базова навичка”. Наведемо перелік базових навичок, які змістовно, а іноді і прямо за текстом, можуть інтерпретуватися як компетентності:

- основні навички, наприклад, грамота, рахунок;
- життєві навички, наприклад, самоврядування, відносини з іншими людьми;
- ключові навички, наприклад, керування, рішення проблем;
- соціальні і громадянські навички, наприклад, соціальна активність, цінності;
- навички для отримання зайнятості, наприклад, обробка інформації;
- підприємницькі навички, наприклад, дослідження ділових можливостей;
- управлінські навички, наприклад, консультування, аналітичне мислення;
- широкі навички, наприклад, аналізування, планування, контроль” [3; 5, с. 43].

Усі компетентності соціальні в широкому сенсі цього слова, оскільки вони виробляються, формуються в соціумі. Вони соціальні за своїм змістом, вони і проявляються в цьому соціумі:

- ключові – це ті узагальнено представлені основні компетентності, які забезпечують нормальну життєдіяльність людини в соціумі;
- професійні та навчальні компетентності формуються і проявляються в цих видах діяльності людини;
- соціальні (у вузькому сенсі слова) компетентності, що характеризують взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми.

При цьому автор відзначає, що самі ці поняття досить часто тлумачаться вкрай неоднозначно [3].

У дискусіях, які розгорнулись на електронних сторінках і у педагогічних виданнях, пропонується не перевантажувати педагогіку новою термінологією, обмежитись терміном “компетентність” (без “компетенції”), наголосити на засвоєнні методів здобуття знань, що насправді становить сутність компетентнісного підходу. Адже звичне розуміння знань – це не лише адекватно

зафіксована в мовній формі пам'яттю людини дійсність, а, зокрема, й способи діяльності; а вміння – знання в дії; уміння людини означає виявлену ним (доведену) готовність досягати мети у відповідній діяльності [4].

Така позиція підтверджується аналізом досвіду країн, які реалізують компетентнісний підхід до змісту освіти впродовж останніх років. Зокрема, можна спостерігати спільні тенденції, насамперед спроби розробити певну систему компетентностей на різних рівнях змісту, до якої входять:

- “надпредметні” (“транс”, “міжпредметні”) компетентності – вони можуть бути представлені у вигляді “парасольки” над усім процесом навчання, саме їх часто називають “ключовими”, “базовими”;
- загальнопредметні компетентності – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмета/освітньої галузі в усіх класах середньої школи;
- спеціально-предметні – ті, що їх набуває учень при вивченні певного предмета впродовж конкретного навчального року або ступеня навчання.

Надпредметні (ключові) компетентності є:

- синтетичними, такими, що поєднують певний комплекс знань, умінь та ставлень, що набувається впродовж засвоєння всього змісту освіти;
- вони не пов'язані з конкретним предметом, до них належать компетентності, що їх можна набути під час засвоєння не одного предмета, а тільки декількох або всіх одночасно (тобто використовуючи всі навчальні можливості, пропоновані формальною й неформальною освітою);
- вони можуть бути метафорично визначені як персональні засоби, “ноу-хау”, “процедурні знання” учнів, які формуються в них після того, як вони “забувають” фактичні знання, здобуті у школі впродовж шкільного життя [4].

Як бачимо, наведений підхід та позиція Хуторського А.В. практично збігаються, причому автори використовують ключові компетенції та компетентності практично в однаковому розумінні.

Отже, серед описаних нами визначень понять “компетентність” та “компетенція” ми виділимо визначення компетенцій як еталону досвіду дій, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності; визначення компетентності як рівня досягнення особистістю вказаних компетенцій; разом з тим вважаємо за доцільне обмежуватись серед головних показників якості майбутнього фахівця одним терміном – “компетентність”.

Список використаних джерел

1. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Компетентність>.
2. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) // Secondary Education for Europe Strasburg, 1997.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А.Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. ред. О.В.Овчарук]. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
5. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования/ Оценка качества профессионального образования. Доклад 5/ Б.Оскарссон[Под общ. ред. В.И. Байденко, Дж. ван Зантворта]; Европейский фонд подготовки кадров (ЕФО). Проект ДЕЛФИ. – М., 2001.
6. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ : [монографія] / С. А.Раков. – Х.: Факт, 2005. – 360 с.
7. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В.Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

This article discusses the basic content of the concepts of “competence” and “competence”, which are actively explored in modern science. The analysis of the attitudes of leading domestic and foreign scientists. We present different approaches to interpret the notion of competence: as the ability to apply knowledge and skills, as the ability to competently carry out activities, as the ability to successfully meet the individual and social needs, and others. Investigated to identify key competencies teachers from different countries, the analysis of relationship between the concepts “competence” and “competence”, which from different points of view or identify or recognize their subordinates. Defined competence as a standard action experience, knowledge, skills, creativity, emotional-value activities, and competence as the level of achievement of specified competencies, found that identification of the concepts of “competence” and “competence” is typical of most foreign researchers. We give an opinion on the use of only one term “competence”.

Key words: competence, competency, key competencies, core competency, education, knowledge and skills.

Отримано: 2.12.2011 р.